

УДК 347.447.9

ЮРИДИЧНО ЗНАЧИМИЙ ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК КРИТЕРІЙ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Олег КУЗЬМИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судочинства
Навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розробці одного з наукових критеріїв, який необхідно брати за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб у цивільних правовідносинах, а саме юридично значимого правового зв'язку. За результатами наукового дослідження запропоновано під юридично значимим правовим зв'язком розглядати правовий зв'язок, через який той чи інший учасник цивільних відносин як третя особа, здійснюючи відповідні дії або утримуючись від їх пропускання, може створювати правові наслідки для динаміки цивільних правовідносин, що беруться за основу, а динаміка останніх – правові наслідки для третьої особи. Особливу увагу присвячено аналізу обсягу суб'єктивних прав і обов'язків, якими може володіти третя особа як один із суб'єктів юридично значимого правового зв'язку.

Ключові слова: цивільні правовідносини, динаміка цивільних правовідносин, суб'єкти цивільних прав, третя особа, суб'єктивні права й обов'язки.

LEGALLY MEANINGFUL LEGAL BOND AS CRITERION OF PARTICIPATION OF THE THIRD PERSONS IN CIVIL LEGAL RELATIONSHIPS

Oleh KUZMYCH,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Justice of Educational-Scientific Institute of Law
of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SUMMARY

The article is sanctified to development of one of scientific criteria, that next to other it is necessary to take for basis at determination of those or other subjects of civil laws as the third persons in civil legal relationships, namely legally to the meaningful legal bond. On results scientific research it is suggested under a legally meaningful legal bond to examine a legal bond through that or other participant of civil relations as third person, accomplishing corresponding actions or restraining from their doing, can create law consequences for the dynamics of civil legal relationships that take up basis, and dynamics of the last law consequences for the third person. The special attention is sanctified to the analysis of volume of equitable rights and duties that the third person can own as one of subjects legally meaningful legal bond.

Key words: civil legal relationships, dynamics of civil legal relationships, subjects of civil laws, third person, equitable rights and duties.

Актуальність теми дослідження. Проблематика участі третіх осіб у цивільних правовідносинах неодноразово привертала увагу науковців, однак що стосується розробки одного з наукових критеріїв, які необхідно брати за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб, то це питання сьогодні є найменш дослідженим, що й зумовило актуальність тематики наукового дослідження.

Стан дослідження. Вивченню участі третіх осіб у цивільних правовідносинах присвячені праці авторів В.В. Луця, В.А. Васильєвої, О.О. Кота, Н.Ю. Голубєвої, Є.О. Харитоновна, О.І. Харитоновної та ін., однак розробка одного з наукових критеріїв, що мають братися за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб, так і не була здійснена.

Метою і завданням статті є розробка одного з наукових критеріїв, який має братися за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб у цивільних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз цивільного законодавства України та судової практики свідчить про відсутність єдиних критеріїв, котрі можна взяти за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб.

Що стосується юридичної літератури, то визначальними критеріями є такі: цивільні правовідносини, які беруться за основу, учасники (суб'єкти) цивільних правовідносин, сторони, а також правовий зв'язок того чи іншого учасника цивільних відносин як третьої особи з цивільними правовідносинами, що беруться за основу через одного з їх суб'єктів. Однак незалежно від наявних у науці цивільного права підходів до розуміння третьої особи основоположною є наявність правового зв'язку в такого учасника цивільних відносин із цивільними правовідносинами, взятими за основу через одного з їх суб'єктів.

Таким чином, у разі відсутності цивільних правовідносин, що беруться за основу, говорити про наявність або відсутність правового зв'язку, яким може персоналізуватися той чи інший учасник цивільних відносин як третя особа, недоречно. Інше питання, що специфіка правового зв'язку третьої особи з цивільними правовідносинами, взятими за основу, через одного з його суб'єктів, за своїм характером може бути іншою, аніж юридична природа правових зв'язків, які складаються між його основними суб'єктами. Наприклад, цивільні правовідносини, що беруться за основу, можуть мати зобов'язальний характер, а правовий зв'язок, яким опосередковуватиметься участь третьої

особи, може бути організаційно-немайновим, якщо йтиметься, наприклад, про відносини договірною представництва. Тому, не будучи основним суб'єктом, треті особи завдяки правовому зв'язку з одним із основних суб'єктів правовідносин, взятих за основу, завжди виступатимуть як самостійний учасник у конкретних цивільних правовідносинах. Це означає, що правовий зв'язок, одним із суб'єктів якого виступатиме третя особа, повинен мати не абстрактний чи потенційний характер, а конкретний. Якщо укладено договір поруки чи майнової поруки про забезпечення виконання майбутніх зобов'язань, то поручителя, майнового поручителя можна розглядати як третіх осіб виключно у разі виникнення основних зобов'язань.

Говорячи про правовий зв'язок як один із критеріїв, які беруться за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб, не можна не звернути увагу на те, що той чи інший учасник цивільних відносин, котрий виступає суб'єктом узятих за основу цивільних правовідносин, водночас може перебувати і в інших правовідносинах, динаміка яких впливатиме на здійснення ним суб'єктивних прав і виконання обов'язків у межах цивільних правовідносин, які беруться за основу. Наприклад, від поставки контрагентами комплектуючих залежатиме можливість виконання постачальником договору поставки. В інших випадках боржник на підставі ч. 1 ст. 528 ЦК України міг покласти виконання свого обов'язку на третю особу. Як наслідок, виникає питання щодо того, чи є правові підстави в межах одного поняття розглядати як третю особу й учасника цивільних відносин, котрий виступає як контрагент боржника за договором поставки, і учасника цивільних відносин, на якого покладено виконання обов'язку боржника на підставі ч. 1 ст. 528 ЦК України.

Загалом, як свідчить аналіз літератури, юридична природа правового зв'язку, котрим опосередковується участь третьої особи у цивільних правовідносинах, не аналізується. За загальним правилом, йдеться просто про правовий зв'язок третьої особи з одним із суб'єктів цивільних правовідносин, що беруться за основу. З іншого боку, сам законодавець не акцентує увагу на характері такого правового зв'язку. Що стосується наведених прикладів, то в першому випадку контрагент боржника як самостійний учасник цивільних відносин вплинути на динаміку взятого за основу зобов'язання не може, а в останньому – навпаки, така можливість в учасника цивільних відносин є. Така можливість впливає безпосередньо з юридичної природи зобов'язальних правовідносин, що лежать в основі покладення виконання. Тобто в кожному з наведених випадків йдеться про цивільні правовідносини, які мають різну юридичну природу. Як наслідок, необхідно зробити висновок про те, що для того, щоб розглядати того чи іншого учасника цивільних відносин як третю особу, має бути чинним не просто правовий зв'язок у такого учасника цивільних відносин із правовідносинами, які беруться за основу, а правовий зв'язок, у силу якого вчинення дій чи утримання від учинення дій таким учасником цивільних відносин своїм правовим наслідком матиме вплив на динаміку цивільних правовідносин, що беруться за основу. Тому, реалізуючи суб'єктивні права та виконуючи суб'єктивні обов'язки, які охоплюватимуть змістом правового зв'язку з одним з основних суб'єктів, треті особи повинні мати можливість впливати на динаміку цивільних правовідносин, що складаються між основними суб'єктами. Наведена особливість має бути визначальною для виокремлення тих чи інших учасників цивільних правовідносин як третьої особи щодо основних суб'єктів. Водночас завдяки правовому зв'язку з одним з основних суб'єктів не тільки треті особи повинні мати безпосередню можливість впливати на динаміку цивільних правовідносин, які скла-

даються між основними суб'єктами, але й основні суб'єкти в межах таких правовідносин, через учинення відповідних дій чи утримання від учинення дій, повинні також мати можливість створювати правові наслідки для третіх осіб. Зміст таких правових наслідків може залежати як від юридичної природи цивільних правовідносин, що беруться за основу, так і від правових зв'язків, одним із суб'єктів яких виступають треті особи.

Наведена особливість має бути однією з визначальних для виділення тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб у цивільних правовідносинах. Саме через правовий зв'язок з одним із суб'єктів цивільних правовідносин, що беруться за основу, треті особи повинні мати можливість впливати відповідним способом на динаміку таких правовідносин. Іншими словами, має йтися не просто про правовий зв'язок третьої особи з одним із суб'єктів цивільних правовідносин, взятих за основу, а про зв'язок, який є юридично значимим. Слід звернути увагу, що як поняття такий правовий зв'язок є відомим у науці цивільного права [2, с. 150–151; 4, с. 25].

Тому як юридично значимий слід розглядати правовий зв'язок, через який третя особа, вчиняючи відповідні дії чи утримуючись від їх учинення, може створювати правові наслідки для цивільних правовідносин, що беруться за основу, а динаміка останніх – створювати правові наслідки для третьої особи. Не обов'язково, щоб у кожному з випадків такий вплив між третьою особою та цивільними правовідносинами, які беруться за основу, мав взаємний характер.

Це означає, що одним із суб'єктів юридично значимого правового зв'язку може виступати не тільки той чи інший учасник цивільних відносин як третя особа безпосередньо, наприклад, особа, на користь котрої укладений договір (ст. 636 ЦК України). Обома суб'єктами такого правового зв'язку як юридично значимого можуть виступати, наприклад, сторони, однією з яких буде один із суб'єктів, взятих за основу цивільних правовідносин. Наприклад, кредитор забезпечуваного зобов'язання як основного та поручитель за договором поруки. Це може бути кредитор взятого за основу зобов'язання та сторона, на яку покладено обов'язок із прийняття виконання у разі переадресації виконання боржником зобов'язання. Як у випадку із третьою особою, на користь якої укладено договір, так і в другому той чи інший суб'єкт цивільних прав має можливість у той чи інший спосіб впливати на динаміку взятого за основу зобов'язання. Однак якщо в першому випадку той чи інший суб'єкт цивільних прав має можливість впливати на динаміку взятого за основу зобов'язання безпосередньо як третя особа, то в другому випадку – передусім як сторона самостійного щодо основного зобов'язання, тобто опосередковано. В останньому випадку у межах правового зв'язку з одним із суб'єктів взятих за основу правовідносин такі учасники цивільних відносин також володіють суб'єктивними правами та (або) обов'язками як сторони самостійних правовідносин, а отже, є належним чином персоніфікованими, перебувають в опосередкованому правовому зв'язку з одним із суб'єктів взятих за основу цивільних правовідносин чи обома водночас, унаслідок чого мають можливість впливати на динаміку правовідносин, які складаються між такими суб'єктами. Тому необхідно розмежувати безпосередню участь тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб у цивільних правовідносинах та опосередковану. Яскравим прикладом безпосередньої участі тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб є суб'єкти цивільних прав, на користь котрих укладено договори (ст. 636 ЦК України) чи встановлено обов'язок обдаровуваного за договором дарування (ст. 725 ЦК України) тощо. До опосередкованої участі у цивільних правовідно-

синах тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб можна відносити третіх осіб, на яких покладено виконання обов'язку боржника, поручителів, майнових поручителів тощо. В останньому випадку такі суб'єкти цивільних прав виступають передусім сторонами самостійних зобов'язань щодо основних, а тому опосередковано у цивільних правовідносинах беруть участь і як треті особи.

Однак незалежно від того, йдеться про безпосередню участь у цивільних правовідносинах тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб чи опосередковану у кожному з цих випадків, говориться про правові зв'язки двох порядків. У межах одного з них опосередковуються правові зв'язки в межах цивільних правовідносин, що беруться за основу, а в межах іншого – правові зв'язки третьої особи з одним із суб'єктів правовідносин, які беруться за основу. Щодо правових зв'язків, що складаються в межах правовідносин, які беруться за основу, то треті особи завдяки правовому зв'язку з одним із їх суб'єктів чи обома водночас завжди виступають як самостійні учасники цивільних правовідносин. Якщо третя особа може брати участь у виникненні юридичного значимого правового зв'язку з одним із суб'єктів взятих за основу правовідносин, то участі у виникненні правовідносин, що беруться за основу, така особа брати не може. В іншому разі її слід розглядати як одного із суб'єктів цивільних правовідносин, які беруться за основу.

Тільки завдяки юридично значимому правовому зв'язку з одним із основних суб'єктів треті особи, вчиняючи відповідні дії чи утримуючись від їх учинення, можуть створювати правові наслідки для цивільних правовідносин, що складаються між основними суб'єктами, а суб'єкти останнього – щодо третьої особи. В іншому разі, якщо не йтиметься про настання таких правових наслідків, виникає питання щодо доцільності розгляду тих чи інших учасників цивільних відносин як третіх осіб.

Перебуваючи у правовому зв'язку з одним із основних суб'єктів чи обома водночас, зміст суб'єктивних прав та (або) обов'язків третьої особи залежатиме від юридичної природи як правовідносин, що беруться за основу, так і правового зв'язку третьої особи з одним із таких суб'єктів. Тому про правове становище третьої особи, яке є відносною правовою категорією, слід говорити з урахуванням юридичної природи правовідносин, котрими опосередковується її участь.

Наведене слугує додатковим аргументом на користь того, що наявний правовий зв'язок третьої особи з цивільними правовідносинами, взятими за основу через одного із їх суб'єктів, персоніфікує третю особу не як потенційного учасника цивільних відносин, а як безпосереднього учасника, котрий вже вступив у конкретні цивільні правовідносини. Як наслідок, недоречно розглядати як третіх осіб, крім суб'єктів цивільних прав, які вже вступили в конкретні цивільні правовідносини, й суб'єктів цивільних прав, що можуть бути потенційними суб'єктами конкретних цивільних правовідносин.

Враховуючи, що одним із елементів цивільних правовідносин є суб'єктивні права й обов'язки його суб'єктів, а третя особа виступає передусім одним із суб'єктів правовідносин, якими опосередковується її участь, треті особи, як і основні суб'єкти, повинні також володіти суб'єктивними правами та (або) обов'язками. Виникнення суб'єктивних прав та (або) обов'язків у третіх осіб, а також їх зміст залежатиме передусім від юридичної природи цивільних правовідносин, якими опосередковуватиметься участь третіх осіб. Таким чином, якщо як основні суб'єкти цивільних правовідносин, якими опосередковується участь третіх осіб, виступають уповноважені та зобов'язані особи, між якими складаються правові зв'язки, що беруться за

основу, то третя особа завдяки правовим зв'язкам з одним із його основних суб'єктів є такою, що набуває ознак не просто суб'єкта конкретних цивільних правовідносин, а самостійного суб'єкта щодо правовідносин, які беруться за основу. Ознака самостійності проявляється в змісті її правового зв'язку з цивільними правовідносинами, взятими за основу, через одного із їх суб'єктів, зокрема в наявності самостійних суб'єктивних прав та (або) обов'язків. Як зазначено в юридичній літературі, право регулює відносини через установлення правового зв'язку між їх учасниками, що проявляються у відповідних правах та обов'язках останніх [5, с. 362]. Це означає, що третя особа, будучи одним із суб'єктів правовідносин, якими опосередковується її участь, може володіти як суб'єктивними правами й обов'язками водночас, так і окремо або суб'єктивними правами, або обов'язками, що залежатиме від форми її участі у цивільних правовідносинах. Що стосується можливості виникнення у третьої особи тільки обов'язків, то таким прикладом можуть слугувати форми участі третіх осіб у зобов'язальних правовідносинах, які опосередковуються такими договорами, як договір про виконання третьої особі та договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи. У першому випадку треті особи володіють виключно обов'язками, що відповідають ознакам кредиторських, а в другому – до настання обставин, про які йдеться в абз. 2 ч. 2 ст. 725 ЦК України. Останні можуть також володіти обов'язками, що відповідають ознакам кредиторських. Однак, незважаючи на сказане, кожна з третіх осіб виступає самостійним суб'єктом відповідних договірних конструкцій, які охоплюють самостійний вид цивільних правовідносин з їх участю, де останні внаслідок виконання наведених договорів отримують відповідну вигоду чи користь саме як учасники цивільних відносин, що перебувають у правовому зв'язку з одним із основних суб'єктів згаданих договорів. Тобто йдеться про суб'єктивні права та (або) обов'язки, якими володіють треті особи саме в межах їх правового зв'язку з одним із основних суб'єктів згаданих договірних конструкцій. Тому те, що треті особи, беручи участь у цивільних правовідносинах, можуть володіти суб'єктивними правами та (або) обов'язками, слід розглядати з позицій загального правила, а не як виняток із нього. Тобто це ті суб'єктивні права та (або) обов'язки, якими охоплюється зміст правового зв'язку третіх осіб з одним із основних суб'єктів. З огляду на сказане не можна погодитися з наявною в юридичній літературі думкою про те, що треті особи, за загальним правилом, ні правами, ні обов'язками не наділяються. Зокрема, як зазначається, треті особи не наділяються ні правами, ні обов'язками, проте в законодавстві трапляються винятки із цього правила, що посилаються на правові норми, які стосуються правового регулювання договорів на користь третіх осіб (ч. 2 ст. 636 ЦК України, ч. 1 ст. 755 ЦК України) та інших договірних конструкцій (ч. 2 ст. 310, ч. 4 ст. 314 ГК України, ч. 2 ст. 816 ЦК України) [3, с. 21–24]. Аналогічного висновку з приводу виникнення суб'єктивних прав та обов'язків у третіх осіб дотримується й І.О. Бровченко, котрий виділяє такі ознаки, характерні для цих осіб: а) використовуючи назване поняття в різних нормах, законодавець кожного разу не надав визначення «третіх осіб» і навіть не сформулював приблизного переліку ознак, за яким будь-кого можна вважати третіми особами. І це видається не випадковим. Навпаки, очевидним є бажання законодавця орієнтувати всіх адресатів правової норми до певної, базової моделі «третіх осіб», якою є модель третіх осіб у зобов'язаннях; б) спільним для всіх наведених норм є те, що прав та обов'язків третіх осіб вони безпосередньо не регулюють, треті особи в них нібито винесені «за дужки» правової норми; в) наведені норми можуть перед-

бачати виникнення правовідносин за участю третіх осіб у майбутньому, будучи нормативною «предпідставою» цих правовідносин; г) треті особи в більшості випадків наділяються не самостійними суб'єктивними правами, а окремими правомочностями або їм надаються гарантії захисту та здійснення прав (гарантії у разі заподіяння шкоди тощо); д) треті особи є сторонніми для відносин, урегульованих нормами, у яких про них ідеться, однак права й інтереси третіх осіб вони можуть зачіпати [1, с. 29–30].

Таким чином, будучи самостійними суб'єктами, треті особи повинні володіти суб'єктивними правами та (або) обов'язками за загальним правилом, а не як виняток із правила; в іншому разі виникне питання щодо передумов визнання того чи іншого учасника цивільних відносин як третьої особи. Саме виникнення таких прав та (або) обов'язків, які формуватимуть зміст правового зв'язку з одним із основних суб'єктів, і персоніфікуватиме третю особу як самостійного суб'єкта щодо основних.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зробити висновок, що одним із критеріїв, які необхідно брати за основу у визначенні тих чи інших суб'єктів цивільних прав як третіх осіб у цивільних правовідносинах, має бути не просто правовий зв'язок третьої особи з одним із суб'єктів цивільних правовідносин, що беруться за основу, а правовий зв'язок, який є юридично значимим. Під юридично значимим слід розглядати правовий зв'язок, через який той чи інший учасник цивільних відносин як третя особа, вчиняючи відповідні дії чи утримуючись від їх учинення, може створювати правові наслідки для динаміки цивільних правовідносин, що беруться за основу, а динаміка останніх – правові наслідки для третьої особи.

Список використаної літератури:

1. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2009. 224 с.
2. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.
3. Гриценко Г.Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 234 с.
4. Цюра В.В. Інститут представництва в цивільному праві України : автореф. дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 40 с.
5. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова та ін. ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кузьмич Олег Ярославович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судочинства Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kuzmych Oleh Yaroslavovych – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Justice of Educational-Scientific Institute of Law of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Olespas@rambler.ru